

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Mevo' ha-Yerushalmi

Frankel, Zacharias

הירכז, לקנרפ

Bresloy, [5]630 = 1870

ושאר קרפ.

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9910

הפרק השלישי. דרך תלמוד ירושלמי בהלכת ובהגדה ואיך ניסדר התלמוד ירושלמי.

הפרק הרביעי. סדר האמוראים בתלמוד ירושלמי.
הפרק החמישי. מפרשי הירושלמי, והתלמוד הירושלמי אשר בידינו היום.

פרק ראשון.

מצב אומתנו בארץ ישראל עת נתחבר התלמוד ירושלמי ומקום ישיבות א"י.

התלמוד ירושלמי יסודתו אחרי מות רבינו הקדוש והתימתו איזה שנים אחרי מות ר' שמואל בריה דר' יוסי בן ר' בון. וימי המשך חיבורו עולין לערך מאתים ושלושים שנה כאשר יבואר בפרק ד'. ובזמן הזה עברו על בני ארץ ישראל עתות מהן לטובה מהן לרעה, ועתות הצרה היו ארוכות ענן וערפל ואפילה, וימי המנוחה היו אך לרגעים התעייף עיניך בהם ואיננם. כי מעת הוסרה העטרה ובאו יושבי ארץ ישראל תחת ממשלת הרומיים הושם עול ברזל על צואריהם והרומיים נגישו אותם בחזקה, פערו פיהם לכלי חוק לאמור הב הב. וכבר בא הסיפור שר' שמלאי דרש בציבור חייב אדם לשנות כנדי שבת מכנדי חול והתחילו לבכות כי לא היו להם כנדים להחליף (ירושלמי סוף פאה). — והצרות הוכפלו מעת גברה האמונה החדשה בימי הקיסר קאנסטאנטינוס (במחצית השנית של מאה הראשונה לאלף החמישי), והיתה שרתי במדינות אשר עכדו את הרומיים. ותחת אשר בלב הרומיים הקדמונים לא בעדה מעולם שנאת הדת ואמרו ילכו כל גוי בשם אלהיו, כי מנמסם היתה לבד ללכוד ממלכות ולכבוש ארצות, נולדה עתה קנאת האמונה בלב היושבים על כסא המלוכה ונהפך לבם לשנוא המכחישים באמונתם ולירות חצם בפריט נגד היהודים, וישראל הורד מכבודו אשר חלקו לו המלכים הראשונים. וכימי הקיסר קאנסטאנטינוס אשר מלך אחר קאנסטאנטינוס (משנת צ"ז עד קכ"א לאלף החמישי) פור התפוררה ארץ ישראל וננזרו עליה גזרות קשות ורעות, כי בשנת י"ד למלכותו העמיד קאנסטאנטינוס את גאללוס בן אחי אביו לשלטון בארצות הקדם וגאללוס תקע מושבו באנטיוכיא. והאיש גאללוס היה רע מעללים איש אכזר ואוהב לשפוך דם הוא שלח שר צבאו ארסקנס (אורוצינוס) ועמו חיל גדול ועשה שפטים באף ובחימה ביהודים אשר בדרום א"י. ויגל אותם מעל אדמתם, וגם על היהודים אשר בצפון א"י העביר גאללוס כוס התרעלה ומנעם מלשבות ולהתענות ביום הכפורים. וכימי וליאנוס אשר מלך אחרי קאנסטאנטינוס היתה קצת הרוחה לישראל, כי הקיסר הזה מאס באמונה החדשה וכתב ליהודים אגרות שלום ואמת, גם היה בלבו להקים בית המקדש החרב, אבל לא האריך ימים ועת ממשלתו לא היתה כי

אם שתי שנים. ומטובותיו אשר הטיב לישראל הוא אשר הקים מקרבם חורים
דוגמת הפאטריציער ברומי ונקראים בל' רומי פרימאטעס ובירושלמי נקובים
בשם אריסטונים (עיי' פ"ד ערך אריסטון). ולא ארכו הימים אחרי מות יוליאנוס
ונחתם התלמוד ירושלמי ולא נזכרו עוד חכמים נקראים בשם בא"י.

ובימים הרעים האלה הקים ד' מפלט מעט לבני ארץ ישראל בבית רבי,
המה הנשיאים מזרעו של רבינו הקדוש אשר עמדו בראש קהל עדת ישראל
בארץ הקדושה. והקיסרים הלכו להם כבוד ותחת דגליהם חנו היהודים והיו
לאחד בענין עיבוד החודש והשנה, והנשיאים היו לנס ודגל להנפירים והנדרים
אשר שמו עליהם עיניהם בכל המקומות אשר נפוצו שמה. והגדול בנשיאים
האלה היה ר' יהודה נשיאה בן בנו של רבי יהודה הנשיא, ויש מן הנשיאים
אשר נהגו בהם חכמי זמנם כבוד לכד בזכות אבותיהם כמאמר חז"ל האב זוכה
לבנו וכו' ולמען הרים קרן הנשיאות. ומקצתם מן הנשיאים אלה הרעו במה
שנתנו רשות לדון להחורים הנזכרים, והחורים העזו לכוף לבעלי הדין לעלות
רק אליהם למשפט ולא אל חכמים אחרים, ונולד מזה ריב ומצה עד שבא
הדבר לפני הקיסרים כאשר יבואר פ"ד (ערך אריסטון).

אבל עוד השאיר ה' ברחמי מפלט ומשגב אחר אשר בצלו ישב ישראל
לבטח יותר מבצל הנשיאים, המה החכמים לומדי התורה והתונים בה ובמצפוניה.
כי התורה היא ארון הברית אשר הלך לפני בני ישראל בתוך ים הצרות והסך
להם הים ליבשה; וחכמי התורה המה הכהנים אשר נשאו ארון הברית לפני
העם והקימו הנהלאים וחזקו ידי העיפים ודברו על לב הנדכאים והפיצו אור
חיים לפני העוברים בעמק הבכא והשקו ממעין לא אכזב ההולכים במדבר הגדול
והנורא ארץ עקרב וצמאון. והם שעמדו מאז לישראל, ראשי העדה אנשי
השם, הם היו לאחיהם למחסה ולמגן גם תחת הרומיים, כי מפיהם יצאה תורה
ודבר ה' מועד החכמים, מהישיבות אשר היו אז בא"י.

וטרם נדבר על מקום הישיבות נזכיר בקיצור גלילות א"י אשר ישבו שם
היהודים. היהודים ישבו בצפון א"י בגליל, ובדרום בחלק יהודה. והערים בגליל
אשר שם היה מושב היהודים הן טבריא, ציפורין, קסרין, פנייס, בית שאן ועוד
ערים אחרות. ובדרום לוד, וגם בצור ובצידון ישבו יהודים. והקיסר דיקליטיאנוס
(מלך משנת מ"ה עד שנת ע"ג לאלף החמישי) הצר מאוד לבני פנייס עד
אשר רצו לעזוב מקום מושבם. חז"ל הירושלמי שביעית פ"ט ל"ח ע"ד:
דיקליטיאנוס אעיק לבני פנייס אמרין ליה אנן אזלוך אמר ליה סופיסטא לא
אזלין לון ואין אזלוך לון חורון לון ואי בעית מיבדקא אייתי טביין ושלחון
לארעא רחיקא ובסוף אינון חורין לאתריהון. עכיד כן אייתי טביין והפי קרנתהון
בכסף ושלחון לאפריקי ובסוף תלתין שנין חורון לאתריהון ע"כ. ולא ידענו
הסבה אשר בעבורה היצר דיקליטיאנוס לבני פנייס כי לא מצינו ששנא את
היהודים, ורק בימי רבי יהודה נשיאה התעולל בהם בשלחו לרבי יהודה שליח
בערב שבת קרוב לעת ערב שיבוא לפניו לפניים במ"ש, ונתמוון להעבירו על
מצות שבת, ונעשה לר' יהודה נס וכא אצלו לעת מ"ש ודיקליטיאנוס שלחו בסבר

פנים יפות, עיי' ירושלמי תרומות סוף פ"ח. ושם נאמר עוד כי בעוד היותו הדיוט שחקו בו הנערים של רבי יהודה נשיאה (מל"י דר' יודה נשיא) ע"ש. ואפשר שבעבור זה הרע לבני פניים כי היה בלבו על היהודים, והמאמר כל ישראל ערבים זה בזה חרות מאז על לוח לב קמינו. אבל מצינו במקום אחר שהיטיב ליהודים. ירושלמי ע"ז פ"ה הל' ד' (מ"ד ע"ד) כד סליק דיקליטינוס מלכא להכא גזר ואמר כל אומיאי ינסכון בר מן יודאיי.

ולמצוא פשר דבר נטה אוזן למה שסיפרו הסופרים הרומיים אשר חיז בזמן דיקליטיאנוס או קרוב לו (אמטיאנוס מארצעללינוס, אייטראפיוס, אורדעליוס פיקטאר ואחרים) ומה שחקרו גדולי סופרים חדשים (גיבכאן, קלינטאן). דיקליטיאנוס היה שתי פעמים בארץ הקדם. הפעם הראשון בימי הקיסר קארוס — שנת מ"ג — ואז היה שר צבא, ואחרי מות הקיסר הזה ושני בניו — שנת מ"ה — נבחר לקיסר רומי והלך לרומי, ובשנת נ"ז נסע פעם שנית לארץ הקדם וישב באנטוכיא. ומעת אשר הגיע דיקליטיאנוס למלכות לבש רוח חסד ותחנונים וביקש בכל מאמצי כח להלוך בדרך אנטאנינוס החסיד (אנט. פיוס) עד שנאמר עליו כפי המסופר מהסופר פיקטאר, שהוא אב לעמו ולא אדון (*Parentem potius quam dominum*). והנה מסיפורים אלה נראה כי מה שהצר לבני פניים היה בעוד היותו שר צבא, ואפשר שבעת ההיא עמד עם חילו בירכתי צפון א"י קרוב לפניים. והמאמר שהבאנו לעיל מהירושלמי דשביעית מוכיח שלא היה אז קיסר, כי מה שאמרו לו בני פניים „אנן אזלין יאות לבד לעומת שר צבא אשר יש שופט למעלה ממנו ויראתו על פניו, ואם ישמע שהלכו להם בני המדינה יפקוד עליו עונו. אבל מי יעז לאמור בפני קיסר רומי אם תוסיף להרע לנו אנחנו נוסעים מפה? הלוא דבר המלך שלטון ויצוה להרוג אותם וגשיהם ובניהם וטפם על דברי מרידה כאלה! — וגם כאשר ישב דיקליטיאנוס על כסא המלכות והלך לארץ קדם והיה מושבו באנטוכיא לא היה לו עת ופנאי להלוך לפניים וגם לא היה לבו פנוי להתעולל בר' יהודה נשיאה כמסופר למעלה, כי היתה לו אז מלחמה גדולה וכבדה עם הפרתיים ונפשו היתה מלאה דאגות וחרדות כאשר מבואר בספרי הסופרים אשר זכרנו למעלה. נוסף לזה, הסופרים הרומיים כתבו כי טעת היותו קיסר מנע מלהראות אכזר, ומתנקם, והסיפור של בני פניים ור' יהודה נשיאה מורה להיפך על נטירת שנאה ואהבת נקמה. והנה מכל אלה יש לדון שלא הגיע אז עדיין למלוכה, אבל טעת נכתר בכתר מלכות נהפך לאיש חסד, וכאשר ידע שבעיני היהודים הניסוך למלך בשר ודם הוא כעין עבודת אלילים לא אבה להפר חקם וצוה שהיהודים לא ינסכו וכמאמר הירושלמי דע"ז (ועיי' עוד פ"ד ערך ר' יודה נשיאה).

ובימי הצורך גאללוס נחרב הדרום כאשר זכרנו לעיל. והסופר פיקטאר כותב שמרדו או היהודים ברומיים ושמו להם מלך. ולא נזכר מזה דבר לא בתלמוד ירושלמי ובבבלי ולא במדרשים וגם לא בשאר כותבי דברי הימים לרומיים אשר בזמן ההוא; ואך זה ברור, היהודים אשר ישבו בצפון לא מרדו במלכות רומי וכאשר יבוא להלן. ונראה שהיהודים אשר בדרום מרדו כי לא

יכלו שאת כבוד המלכות הרשעה, וכאשר היו רחוקים ממושב השלטון נאלצו
אשר ישב באנטוכיא נתנו בלבם מקום להכחון לעמוד נגדו או לנוס לארץ
ערב הקרובה לדרום ושם לא תשיגם חרב היונה. ונאלצו שלא שר צבאו
ארסקינס לא"י בראש חיל גדול וארסקינס בא לצפון אבל לא הרע ליושביה.
וגם בציפורין אשר מקצת יושביה היו בעצה עם אנשי דרום לא עשה משפטים
כדרך שרי צבאי רומי, אשר מאז הרסו ערים ויושביה בחטאת איזה מורדים
ולא שמו רסן לאפס להבדיל בין חוטא ובין איננו חוטא. גם מצינו לארסקינס
שחלק כבוד להכמי ישראל וכאשר באו ר' יונה ור' יוסי לקבל פניו באנטוכיא
עמד בפניהם. ירושלמי ברכות פ"ה ט' ע"א וע"י לקמן פ"ד ערך ר' יונה. וכבר
הוכחנו במכתב חדשי שלנו שנת ט"ז שארסקינס בעצמו לא הלך לדרום אבל
שילח שם אחד מפקדיו עם קצת החיל וזה הפקיד הרע לעשות מאוד. ובכ"ד
פ' וישלח פע"ו איתא אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו זה אחינו שבדרום,
והכונה על המלחמה הזאת ואכדן יושבי דרום אשר נפלו בחרב. ומעתה היא
נשבת זכרון היהודים מן הדרום.
ונבוא עתה אל הישיבות.

הגדולות בישיבות שבצפון היו טבריא, ציפורין, קסרין.
טיבריה או טיבריא — כן נקראת בתלמוד ירושלמי והוא הנכון כי
נבנתה לכבוד הקיסר טיבעריוס ע"י הורדוס אנטיפאס אשר קרא אותה בשם
זה, ובבבלי טבריא — העיר הזאת יושבת על ים גינוסר וקרובים לה מעינות
חמין, ושם היו מרחצאות ונקראין „דימוסין“ (*δημόσια*) סתם גם דימוסין
דטיבריה, ברכות פ"ב ה' ע"ג פ"ג ו' ע"ג ובמ"א. — בטיבריא היו מאז חכמים
גדולים כגודע מהמאמר הריני כבן עזאי בשוקי טבריא בבלי עירובין כ"ט
סוטה ט"ה ובמ"א. אך לא ישבו בה בראשונה הרבה חכמים ואפשר משום
שחשו לספק טומאה אשר היה בטיבריא. ואחרי אשר טוהר אותה ר' שמעון
בן יוחי וכדאיתא ירושלמי שביעית פ"ט ל"ח ע"ד וע"י בבלי שבת ל"ד תקעו
שם מרבית חכמים מושבם. ורבי קבע שם ישיבתו זמן קצת לפני מותו, בבלי
ר"ה ל"א וע"ש רש"י ד"ה בית שערים. וגדול כבוד טבריא האחרון, כי ר' יוחנן
הלך לשם מציפורין וקבע שם בית מדרשו (ירושלמי שביעית פ"ט הל' א'
ביצה פ"א הל' א'), ומעתה היא והלאה היתה טבריא עיקר בית ועד לחכמים,
והחכמים אשר ישבו בערים אחרות לא רבו במספר; ור' אבהו אשר הוריה
שמשו בקיסרין שלח בנו לטיבריא ללמוד שם תורה וכדאיתא ירושלמי פסחים
פ"ג הל' ז'. ועוד זאת היתה טיבריא יתירה שבה מושב אנשי המסורה והם
הנקראים ספריא וכלי יחיד ספרא, כי הספרא אשר היתה עיקר מלאכתו ללמד
התינוקות ולקרוא הפרשה ברבים עסק ג"ב במסורת חסידות ויתירות כאשר
יבואר להלן פ"ד ערך ספרא.

ציפורין. כן הוא בירושלמי, ובבבלי ציפורי צפורי, ובמשנה שבמשניות
ערבין פ"ט ט"ו ציפורים אבל קידושין פ"ד ט"ה צפורי. היא היתה עיר גדולה
מלאה חכמים. ר' חלפתא חברו של ר' חנניא בן תרדיון הגהיג שם לתקוע
בשופר וחצוצרות בבלי ר"ה כ"ו. ר' יוסי היה בציפורין והתקין שיהו המשפחות

עוברות והאבלים עומדים, ירושלמי ברכות פ"ב ה' ע"ב סנהדרין פ"ב כ' ע"א
 ובבבלי סנהדרין י"ט ובשינוי. ובבבלי שם נזכרו עוד תקנות אחרות שהתקין ר'
 יוסי בציפורי, ושם ל"ב ע"ב איתא אחר ר' יוסי לציפורי. וגם ר' מאיר בא
 לשם ביומי דר' יוסי ירושלמי ברכות פ"ב ה' ע"ב. ורבי הלך לציפורין וישב
 שם י"ן שנה וקרא על עצמו ויחי יהודה בציפורין שבע עשרה שנה כלאים
 פ"ט ל"ב ע"ב, ומת שם בבלי כתובות ק"ג. — ובציפורין היו ראשוני האמוראים.
 ר' ינאי רבו של ר' יוחנן ישב בציפורי. ירושלמי ברכות קרוב לסוף פ"ד דמר
 ר' יוחנן אני ראיתי את ר' ינאי עומד ומתפלל בשוק של ציפורין ע"ש. —
 ר' חנינא רבו של ר' יוחנן קבע ישיבתו בציפורין עיי' ירושלמי שביעית פ"ט
 הל' א' ביצה פ"א הל' א' תענית פ"ג ס"ו ע"ג. וציפורין היתה עיר מולדתו של
 ר' חנינא תענית שם ס"ח ע"א. — וגם חכמים אחרים ישבו בציפורין ונקובים
 על שמה, ר' הונא רובא דציפורין, ר' אבדומי דציפורין (עיי' ערכם פ"ד). —
 ומצינו שחכמי טבריא פליגי עם חכמי ציפורין וחזרו להורות כחכמי ציפורין.
 ירושלמי תענית פ"ד ס"ט סוף ע"ב כתיב והשכתי כל משושה חנה חדשה
 שנתה וכל מועדה דרומאי נהגין חנה (פי' מר"ח שנקרא חג החמירו בכיכוס)
 ציפראי נהגין חדשה (מר"ח ואילך) טיבראי נהגין שבתה (שכוע שחל ט"ב
 להיות בתוכה) חזין רבנן דטיבריא למינהג כרבנן דציפורין (ועיי' בבלי שם
 כ"ט ע"ב). וא"עפ"כ היתה טבריא גדולה בתורה יותר מציפורי. עיי' בבלי
 סנהדרין ל"א אמר ר' אמי אפילו כטיבריא לציפורי ועיי' רש"י שם. ירושלמי
 סנהדרין פ"ג הל' ב' אמר ר' לעזר זה אמר בטיבריא וזה אמר בציפורי שומעין
 לזה שאמר בטיבריא.

ציפורין היתה בארץ קרה. ירושלמי שבת פ"ד הל' ג' (י"ד ע"ג) ר' חנינה
 ושמואל תריהון אמרין תשעים ותשעה מתים בצינה ואחד בידי שמים וכו'. ר'
 חנינה על דהוה שרי בציפורין דצינתה תמן הוה אמר תשעים ותשעה מתים בצינה
 ואחד בידי שמים ע"כ (ואפשר שהכונה שהיא עלולה להתקררות ע"י חילוף החום
 והצנה). והיתה יושבת בראש ההר וכדאיתא בבבלי מגילה ו' ע"א ולמה נקרא שמה
 ציפורי שיושבת בראש ההר כציפור. — ציפורין היתה רחוקה מטיבריא שמונה
 עשר מיל, עיי' ירושלמי תענית פ"ד ס"ט ע"א י"ח מיל על י"ח מיל כמין טיבריא
 לציפורי. — ובמס' עירובין פ"ה הל' א' איתא דמר ר' שמעון בן יוחי יכול אני
 לעשות שיהו מהלכין מצוד לצידון מטיבריא לציפורין ע"י מערות וע"י בורגנין. —
 והיתה קרובה לעכו. גיטין פ"א סוף הל' ב' עיירות שבתחום ציפורין הסמוכות
 לעכו עיירות שבתחום עכו הסמוכות לציפורין מה את עבד לון כעכו כציפורין.
 ציפורין היתה עיר רבת יושביה וגם ממדינות רחוקות באו יהודים לציפורין
 ונתישבו שם. ברכות פ"ה ט' ע"א ר' יוחנן הוה יתיב קרי קומי כנישתא דבבל
 בציפורין וכו', הרי שהיה לבני בבל בית הכנסת בציפורין וזה מורה שהרבה בני
 בבל קבעו שם מושבם. שבת פ"ז ה' ע"א ציפוראי אמרין מן כנישתא דבבלאי
 עד דרתיה דר' חמא בר חנינא. מגילה פ"ד ע"ה ע"ב סוטה פ"ז הל' ו' ר' יוסי
 מפקד לבר עולא חונא דכנישתא דבבלייא. ואפשר שגם בטיבריא היתה כנישתא
 דבבלאי, כי עיקר מושבו של ר' יוסי היה בטיבריא. עיי' פ"ד ערך ר' יוסי א'

ר' יוסי ב'. — וגם מן היהודים* הדרים בקפודקא נתישבו בציפורין. שביעית
פ"ט ל"ט ע"א קפודקא דציפורין שאלון לר' אימי כגין דלית לאילין עמא רחם
וכו' (והר"ש שם משנה ח' נדחק הרבה בזה). —

ואנשי ציפורין נתגנו בירושלמי במעשיהם. חגיגה ריש פ"ב ר' חגי בשם ר'
יעבץ אילן ציפאריי תהו חושך ואפלה. וכאשר התמרמרו על ר' חנינא על שלא
הועילה להם תפילתו למנוע מעליהם מכת דבר ועל שלא הוריד להם מטר בתפילתו
כר' יהושע בן לוי לדרומאי, נכנס ר' יהושע בן לוי ואמר להם לא ר' יהושע בן לוי
מחית מיטרא לדרומאי ולא ר' חנינא עצר מיטרא מן ציפוראי אלא דרומאי ליבהון
רכיך ושמעין מילה דאוריאי ומתכנעין וציפוראי ליבהון קשי ושמעין מילה דאוריאי
ולא מתכנעין. תענית פ"ג ס"ו ע"ג. ועיי' מעשר שני פ"ה הל' א' כ"י דאמר
ר' חנינא חתר בחושך בתים יומם חתמו למו וכו' כך היו אנשי דור המבול
עושין היו רושטין באפכולסמון וכאו וגונבין כלילה כך דרשה ר' חנינא בציפורין
איתעבוד תלת מאה חתירין בתים. — וקצת יושבי העיר הזאת רבת המהומה
היו בקשר עם המורדים בדרום, אשר מרדו ברומי בימי גאללוס וכמו שזכרנו
למעלה, ושר הצבא ארסקינס בא אז בחיל גדול לא". והכותב דברי הימים
סאקראטעס ואחריו היעראנימוס מספרים, שארסקינס החריב ציפורין והפך אותה
עד היסוד. אבל לשונם כזב מללה מלב מלא שנאה לבית ישראל. וז"ל
הירושלמי יבמות פט"ו ט"ו ע"ג ביומי דארסקינס מלכא הויין ציפוראי מתבעין
והוון יהבין איספלני על נחיריהון ואינון לא מתחכמין ובסיפא איתמר עליהון
לישן ביש ואתצידון כולהון כן בידו ע"כ. והסיפור של הירושלמי מורה שרק קצת
יושבי ציפורין נשאו ידם ברומי והעיר עצמה לא היתה במרד, וגם ארסקינס
לא העניש כי אם המורדים אבל לא השחית העיר כמאמר סאקראטעס ולא
נתנה למאכולת איש כמאמר היעראנימוס. וגם אין זכרון לא בתלמוד ולא
במדרש לחורבן ציפורין בעת ההיא ולהיפך מצינו בירושלמי שהיתה נושבת
גם אחרי המלחמה הזאת. — אך נראה שהישיבה בציפורין הלכה ודלה מעת
ההיא ולא נמצאו עוד חכמים נקובים בשם כ"א ר' אבדימא דציפורין אשר בעי
קומי רבי מנא, ירושלמי ברכות פ"ד ח' ע"א. ור' מנא היה ראש ישיבה
בטבריא איזה שנים אחר בוא ארסקינס לא"י (עיי' פ"ד ערך ר' מנא ב').

קיסרין בירושלמי, ובתלמוד בבלי קסרי ומשנה סוף אהלות קסרין. שם
ישנו גדולי האמוראים ומהם ר' הושעיה רבה. תרומות פ"י ט"ז ע"א דאמר ר'
יוחנן כשהיינו הולכין אצל ר' הושעיה רבה לקיסרין ללמוד תורה. — ור' אבהו
קבע שם ישיבתו והתקן שם תקנות. דמאי סוף פ"ב הנהיג ר' אבהו בקיסרין
שהיו שניהן משל לוקח. בבלי ר"ה ל"ד איתקין ר' אבהו בקסרי תקיעה שלשה
שברים תרועה תקיעה. ועיי' פ"ד ערך ר' אבהו. — ועוד מצינו בקסרי חכמים
אחרים נקובים בשם. ר' עולא דקיסרין ואמר בשם ר' חנינא פסחים פ"ג סוף הל'
ב' גדה פ"ב הל' ו' וחי בימי ר' אבהו או קצת קודם לו (עיי' פ"ד ערך ר' עולא
דקיסרין). — וכימי ר' מנא בנו של ר' יונה היו שם כמה חכמים. עיי' דמאי פ"א
כ"ב ריש ע"ב קידושין פ"ב ס"ג ע"א אמר ר' מנא אולית לקיסרין ושמעית ר'
חזקיה יתיב ומתני. כלאים פ"ז ל' ע"ג אמר ר' מנא אולית לקיסרין ושמעית רבי

הושעיה בר שמי, פסחים פ"א כ"ח ע"א אמר ר' מנא אזליה לקיסרין ושמעיה ר' זריקן. שם כ"ט ע"ב אמר ר' מנא אזליה לקיסרין ושמעיה ר' אחווא בר זעירא. — ומצינו הרבה פעמים בירושלמי רבנן דקיסרין, ולרוב אמרו בשם חכמים אחרים. ואלה רבנן דקיסרין לא היו בזמן אחד כי אם מדור הרביעי עד דור הששי ועד בכלל (עיי' פ"ד ערך רבנן דקיסרין). והשם רבנן דקיסרין כינוי להשיבה בקיסרין. וקצת נראה שמעת אשר מת ר' אבהו לא היה שם זקן יושב בראש השיבה ולא חכם מפורסם אשר לו ישמעון שאר החכמים, והיו לומדי התורה מתועדים ונקבצים בבית המדרש בחבורה ולא שמו ראש עליהם, לכן בא שם רבנן דקיסרין בכלל ואך מתי מספר נזכרים בפרט.

בקיסרין היה בית הכנסת גדול ונקרא כנשתא מדרתא ולפעמים הגי' מדרתא ושם ישבו גדולי החכמים ודרשו. ביכורים פ"ג ס"ה ע"ד וה' בהיכל קדשו הא ר' יצחק בר לעזר בכנשתא מדרתא. סנהדרין פ"א הל' א' ר' אבהו הוה יתיב דיין בכנישתא מדרתא דקיסרין. נזיר פ"ז נ"ו ע"א ר' אבהו הוה יתיב ותני בכנשתא מדרתא דקיסרין (ולפי השערת החכם גרעטץ בספרו קורות היהודים חלק ד' מהדורא תנינא סוף פ"ז נראה עיקר הקריאה מדרתא והדבר צ"ע).

בקיסרין נשתמשו הרבה בלשון יונית. עיי' סוטה ריש פ"ז ר' לוי בר חיטה אזל לקיסרין שמע. קלון קריין שמע אלוניםתין. וקצת נראה שלא הבינו שם היהודים לה"ק מהא דאיתא עוד שם בעא מעכבתון שמע ר' יוסי ואיקפד אמר כך אומר אני ומי שאינו יודע לקרות אשורית לא יקרינה כל עיקר אלא יוצא בכל לשון שהוא יודע ע"כ. ואפשר שזאת קסרין היא קסרין הושבת קרוב למקור הירדן ונקראת בלשונם צעזארעא פיליפפי, וכן מורה הלשון אזל לקיסרין ושמע וכו'. וקיסרין מושב החכמים ישבה על שפת הים הגדול ונקראת בלשונם צעזארעא פאלעסטינא. ועיי' גיטין פ"א קרוב לסוף הל' א' אמר ר' אבא בר זבדי מעשה באחד שהביא את הגט מלמינה של קיסרין פי' מהנמל של קסרין. וקיסרין זאת היתה מושב שלטון רומי ונקרא בתלמוד ירושלמי אנטיפוטה דקיסרין. עיי' מגילה פ"ג הל' ב' ועיי' פ"ד ערך ר' אבהו ב'.

ודע דאיתא בירושלמי מ"ק פ"ג הרי שמוליכין ממקום למקום כגון אלו דקסרין דקברי בבית בירי אית תנא תני אלו שכאן מונין משיצא המת וכו' (כן הגי' ברא"ש שם סי' ל"ט, אבל בירושלמי שלפנינו שם הל' ה' פ"ב ע"ג הגי' הרי שמוליכין אותו ממקום למקום כגון אלו דקוברין בבית שריי וכו') הרי דאנשי קסרין לא היו קוברין מתיהם בקסרין. אבל במשנה ט' פ"ח דאהלות איתא מורה קסרין ומערב קסרין קברות ובתוספתא סוף אהלות איתא העיר ר' יהודה בן יעקב מבית גוברין ויעקב בר' יצחק מבית גופנין על קיסרי שהחזיקו בה מעולם והתירוה שלא במנין ע"כ. ואפשר שמשעה שהתירוה נהגו בני קיסרין להוליך מתיהם לעיר אחרת כדי להרחיק כל חשש טומאה מעירם, או שאחת מהנך קיסרין היא הישבת באמצע המדינה והאחת הושבת על חוף הים וכמו שזכרנו.

ועוד נזכרו מקומות בצפון אשר ישבו שם חכמים, והם:

גוה. סנהדרין פ"ג כ"א ע"ב רבנן דגוה הורו מיפי חמיע בפיסתא (לחיל

פרוקלא ע"ש. וזה פרוקלא היה בא"י בימי ר' מנא ב' עיי' ערך ר' מנא פ"ד).
ונזכר ג"כ ר' שילא דיגוה ורבנן דקסרין אמרו בשמו שבת פ"ב ה' ע"א.

עכברו ובבלי ב"מ פ"ד עכבריא, ונזכר בספר מלחמת היהודים ליוסף
הכהן ח"ב פ"ב. שם היה בית ר' ינאי כלו' בית מדרשו של ר' ינאי, עירובין
פ"ה כ"ה ע"א חזקיה לא אמר כן אלא ר' חייא ור' אסי ור' אמי סלקין לעכברי
ושמעין מדכית ר' ינאי הלכה כר' יודה. תרומות פ"י מ"ז ע"ב הורי ר' יוסי בי
ר' בון בעכברא חד לאלף ועיי' ברא"ש תרומות פ"י מ"ה וחולין פ"ז ס' ל"ג (ולא
כן דעת הר"ש תרומות שם ע"ש).

סכנין. ר' יהושע דסכנין נזכר בדרכה מקומות בירושלמי, ושם היה מושב
ר' חנניא בן תרדיון. בבלי סנהדרין ל"ב ע"ב אחר ר"ח בן תרדיון לסיכני. ר"ה
כ"ז ע"א וכן הנהיג ר' הלפתא בציפורי ור' חנניא בן תרדיון בסיכני. — ע"ן טב.
שם היו הרבה פעמים מקדשין החודש. בבלי ר"ה כ"ה ע"א (ועיי' תו' שם),
ירושלמי ברכות פ"ד ס' ע"א סוכה פ"ב הל' ה' ועיי' סנהדרין פ"א י"ח סוף
ע"ג. — רומי. עיר גדולה בימי ר' יוסי בן קיסמא בבלי ע"ז י"ח ע"א. ועיי' פ"ד ערך
ר' חייא בר אבא.

ובימי התנאים היו עוד מקומות אחרים אשר ישבו שם אנשי השם, והם:
יבנה, מושב הסנהדרין מימות ר' יוחנן בן זכאי (ולדעת קצת כבר איזה
זמן קודם לו) עד ר' שמעון בן גמליאל. — ערב בימי ר' יוחנן בן זכאי עיי'
שבת פט"ז מ"ז, פכ"ב מ"ג. וגם ר' חנינא בן דוסא ישב שם, ברכות פ"ד ז'
ע"ג ועוד דסלקין חומרייא מן ערב לציפורין ואמרו כבר שבת ר"ח בן דוסא
בעירו. (ומזה נבין שערב היתה קרובה לציפורין). — אושא, ידועה מושב
הסנהדרין ומושב חכמים גדולים ור' שמעון בן גמליאל הלך מיבנה לאושא
בבלי ר"ה ל"ב (ועיי' בספרנו דרכי המשנה פ"ב ערך ר' שמעון בן גמליאל). —
ברור חיל, ירושלמי דמאי ריש פ"ג מעשה כר' יהושע שהלך אחר ר' יוחנן
בן זכאי לבלי (צ"ל לברור וכן הוא בר"ש שם) חיל. בבלי סנהדרין ל"ב ע"ב
אחר רבי יהושע לברור חיל. — פקיעין, בבלי חגיגה ג' ע"א מעשה שהלכו
רבי יוחנן בן ברוקא ורבי אלעזר בן חסמא להקביל פני רבי יהושע בפקיעין.
סנהדרין ל"ב אחר ר' יהושע לפקיעין. וטטה דאיתא חגיגה שם מה חידוש
בבית המדרש היום וכו' שבת של מי היתה שבת של ר' אלעזר בן עזריה וכו'
וראב"ע ישב ביבנה נראה שהיה בית פקיעין סמוך מאוד ליבנה. — בני ברק
ידוע. ובבלי סנהדרין שם אחר ר' עקיבא לבני ברק. — בית שערים, מושב רבי
איזה זמן. בבלי סנהדרין שם אחר רבי לבית שערים. — ובימי אמוראי
הירושלמי לא נזכרו מקומות אלו ונראה שלא היה שם מושב חכמים בימי
האמוראים.

ונפן עתה לדרום א"י. בדרום היו כמה ערים אשר ישבו שם יהודים.
עיי' ברכות ריש פ"ט רבי יוחנן ורבי יונתן אולין מעבד שלמא באילן קרייתא
דרדומא אולין לחד אתר ואשכחן לחונא דאמר האל הגדול וכו'. אבל לא
נזכרו שמות פרטיים של ערים בדרום ואך לוד יוצאת מן הכלל. והתלמוד

ירושלמי ובבלי מספרים בגנותה של לוד. ירושלמי סנהדרין פ"א י"ח סוף ע"ג ר' ירמיה בעי קומי ר' זעירא ולוד לאו מיהודה היא אמר ליה אין ומפני מה אין מעברין בה אמר ליה שהן גסי רוח ומעוטי תורה. — ובבלי פסחים ס"ב איתא ר' שמלאי אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל ניתני לי מר ספר יוחסין אמר ליה מהיכן את אמר ליה מלוד והיכן מותכך בנהרדעא א"ל אין שונים לא ללודים ולא לנהרדעים וכל שכן דאת מלוד ומותבך בנהרדעא. ובירושלמי שם פ"ה הל' ג' (ל"ב ע"א) איתא בקצת שינוי ר' שמלאי אתא גבי ר' יונתן אמר ליה אלפן אנדה אמר ליה מסורת בידי מאבותי שלא ללמד אנדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי רוח ומעוטי תורה ואת נהרדעי ודר בדרום ע"כ. ופשוט שדרום הוא שם כולל לחלק א"י הדרומי והוא ארץ יהודה וכמו שכתב בעל ת"ט ריש דמאי, ולוד היתה שם עיר מערי דרום, ולכן יכונה יושב לוד או לודי על שם העיר או דרומייתא ודרומי על שם המדינה בכלל. ובוה אין כאן סתירה במה שזכר בהך מעשה בבבלי לוד לודי, ובירושלמי דרום דרומי. והנה בירושלמי לא מצינו איזה חכם מכונה לודי וכמו שמצינו ר' הונא ציפוראי וכדומה, אבל נאמר בכל מקום דרומייתא: ר' יוסי דרומייתא, ר' לעזר דרומייתא, ר' יעקב דרומייתא וכו'. מזה נראה שלוד עצמה לא היתה מושב חכמים בימי האמוראים ולא היה להם שם בית ועד, אף שבימי התנאים ישבו שם רבי אליעזר ור' טרפון (עיי' ספרנו פ"ב ערך ר' טרפון בסופו); ואפשר שהחכמים היו מפורזים בערי הדרום. אבל ממה שמצינו ירושלמי פסחים פ"ה הל' ג' (ל"ב ע"א) הדא מסייע לדרומי דרומייתא אמרין אימורין שאבדו מחשב להן וכו' וע"ש ל"ד ע"ד, וכן בבלי יבמות מ"ה זקני דרום אמרו כותי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר, וזכחים כ"ב אמרו זקני דרום לא שנו אלא טמא שרץ אבל טמא מת וכו' נראה שחכמי דרום היו יושבין בחבורה אחת והיו נושאין ונותנין ביחד והסכימו לדבר אחד ונזרקה הלכה מפי כולם, וכמו שמצינו אצל רבנן דקסרין. — וכאשר נעין עוד יותר יבורר לנו שאף שדרום שם כולל לחלק יהודה הוא ג"כ שם פרטי להגבול הקרוב לאדום. עיי' ירושלמי פסחים ריש פ"ג חומץ האדומי בסימא דרומייתא. כתובות פ"ה הל' י"א להמשנה אמר ר' יוסי לא פסק שעורים אלא ר' ישמעאל שהיה סמוך לאדום מהו סמוך לאדום לדרומה. והנה בחלק זה שבדרום אשר היה שם בית מדרשו של רבי ישמעאל הרביצו תלמידיו אחריו תורה וכמו שבארנו בספרנו שם מאמר תלמידי ר' ישמעאל. ובבית מדרשו של ר' ישמעאל ישבו חכמים גם אחרי מות ר' ישמעאל והם הנקראים דרומי או זקני דרום, וגם הנקובים בשם כנון ר' יוסי דרומייתא, ר' יהושע דרומייתא וכו' נראה שממעין זה יצאו.

ובדרום ישבו חכמים גדולים כנון בר קפרא, ר' פס (אפס), ר' הושעיה, ר' יהושע בן לוי וכו'. וחכמי דרום היו גדולים בעיני האמוראים הראשונים. עיי' עירובין פ"ו כ"ג ע"ג מהו לשכור רשות מן הפונדק ר' חיננה ור' יונתן סלקין לחמתה דגדר אמרו נמתין עד שיבאו זקני הדרום לכאן, אתא ר' נתן דרומא שאלון ליה וכו' ובבלי שם ס"ה איתא אמר להן ריש לקיש נשכור ולכשנגיע אצל רבותינו שבדרום נשאל להן. — וכימי הדור השלישי עלה

כבר כבוד חכמי צפון על כבוד חכמי דרום. ברכות פ"ב ה' ע"ב ר' חמא אבוי דר' אושעיא הוה ליה עובדא שאל לרבנן ואסרון ר' יוסי בעי איילן רבנן רבנן דהכא או רבנן דרומיא אין תימר רבנן דהכא ניהא אין תימר רבנן דרומיא רברבייא קומי והוא שאל לזעירייא (עיי' פ"ד ערך ר' חמא אבוי דר' הושעיה). — וכימי גאללוס נחרבה הדרום כאשר זכרנו והרבה חכמי דרום באו אז לצפון אצל ר' יונה וכאשר יבואר בפ"ד.

ובירושלים לא מצינו בית ועד לחכמים מימות חרבן הבית ואילך כל ימי התנאים והאמוראים. ואפשר שהמלכות צוה עליהם לבלתי יתקבצו שם, או שלא נתועדו מיראת המלשינים אשר יאכלו קורצא בי מלכא ויאמרו שנתיעצו בעיר מושב מקדשיהם מקדם לעשות קשר ולטרוד במלכות. אבל מה שמספר היעראנימוס בפירושו לזכריה ב' שלא הורשה לשום איש ישראל לעלות לירושלים מימי אדריאנוס עד ימי המלך קאנסטאנטינוס הוא פרי זרזן שנאת לבו וכחשו ענה בו, כי מצינו בירושלמי מעשר שני פ"ג נ"ד ע"ב איתא ר' חניני ור' יונתן ור' יהושע בן לוי עלו לירושלים נתמנו להן פירות וביקשו לפדותן וכו'. בכלי ברכות ס' ע"א ההוא תלמידא דהוה קא אויל בתריה דר' ישמעאל בר' יוסי בשוקי ציון וכו'. יבמות נ"ג ע"ב דתניא אבא יוסי בן יוחנן איש ירושלים משום ר' מאיר וכו'. סוטה כ"ה ע"א דאמר ר' יאשיה ג' דברים סח לי זעירא מאנשי ירושלים וכו'. ועיי' ביצה כ"ז קהלא קדישא דירושלים בימי רבי. ומצינו עוד במ"א של הירושלמי שהיו עולין לירושלים. וכל אלה התנאים והאמוראים היו אחר אדריאנוס וקודם לקאנסטאנטינוס. — אבל גם אחר שנתן קאנסטאנטינוס להיהודים רשות להתישב בירושלים וכמאמר היעראנימוס לא נקבע שם בית ועד. עיי' ירושלמי פסחים פ"ז ל"ה ע"ב ר' יוחנן בר' מדייא בשם ר' פינחס מן מה דאנן חמין רבנן שלחין סגדליהון תחת האגוף של הר הבית אדא אמרה שלא קידשו תחת האגוף וכו'. ור' פינחס חי בימי קאנסטאנטינוס בנו של קאנסטאנטינוס (עיי' ערכו פ"ד), ואעפ"כ לא נמצא שם ישיבה בימיו אף שהיו שם כמה חכמים וכמו שמורה המאמר מן מה דאנן חמין רבנן וכו'.

והרבה חכמים מארצות אחרות באו לישיבות א"י. מבבל. משם באו הן גדולים הן קטנים, חכמים ותלמידים לרוב לישיבות א"י. גם יבואר לקמן פ"ג כי בני בבל נהגו כבוד גדול בחכמי א"י. — מאלכסנדריא של מצרים. לחכמי אלכסנדריא היתה התחברות ומשא ומתן של תורה עם חכמי א"י. וגם חכמי א"י הלכו לפעמים לאלכסנדריא עיי' פ"ד ערך ר' אבהו, ר' זכאי דאלכסנדריא, ר' יוסי ב', ר' תנחום בר פפא. — מקרטיגנא, והיא עיר בארמניא הגדולה. עיי' פ"ד ערך ר' בא קרטיגנאה, חיננא קרטיגנאה. — מארמניא. ר' יעקב ארמניא. ע"ש ערכו. מקפודקא. ר' בא קפודקאה, ר' יודן קפודקאה, רבי שמואל קפודקאה ר' לא קפודקאה. עיי' פ"ד ערך כל אחד ואחד. וכל אלה החכמים נראה שבאו לישיבות הצפון ואך מעטים נמצאו שהלכו לדרום. ובבלי מ"ק כ"ז ע"ב איתא רב המנונא איקלע לדרומתה שמע קל שיפורא וכו'.